

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษาในครั้งนี ผู้วิจัยใช้วิธีการเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการศึกษารายการณี โรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ในเขตพื้นที่ชนบทยากจนของจังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม แบบแผนพฤติกรรมของคนในสังคม ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดของคนในรูปแบบกระบวนการ อันส่งผลกระทบต่อคุณภาพการศึกษา เป็นการศึกษาแบบมองภาพรวมรอบด้าน ทุกแง่ทุกมุม (Holistic Perspective) เป็นองค์ประกอบสำคัญในการเข้าใจมนุษย์ (นิศา ชูโต, 2540) เป้าหมายในการศึกษาค้างนี้ คือ กลุ่มคนที่มีความจน ซึ่งเป็นกลุ่มสังคมของผู้ด้อยโอกาส อยู่ในพื้นที่ก้นดาด โดยผู้วิจัยนำเอาตนเองเข้าไปอยู่ในชุมชนและโรงเรียนเป็นเวลานาน

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) สัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (Informal Interview) และแบบเจาะลึก (Indept Interview) และการวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) ผู้วิจัยเก็บข้อมูลสนามด้วยตนเอง สวมบทบาทเป็นทั้งครูและผู้อาศัยในชุมชน โดยเข้าไปอยู่ในชุมชนและโรงเรียนเป็นเวลานาน 11 เดือน การเก็บข้อมูลภาคสนามแบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ ระยะแรกเริ่มตั้งแต่วันที่ 29 ตุลาคม 2541 ถึง 30 มีนาคม 2542 รวมระยะเวลา 5 เดือน ผู้วิจัยเข้าไปอยู่ในภาคสนามอยู่ร่วมกับชุมชน ระยะที่สองระหว่างเดือนเมษายน 2542 ถึง กันยายน 2542 เป็นระยะเวลา 6 เดือน ผู้วิจัยได้ออกจากสนามและเข้าไปตรวจสอบและเก็บข้อมูลเพิ่มเติมเป็นระยะ ๆ แต่ยังคงเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียนและชุมชนเช่นเดิม เพื่อให้เข้าใจข้อมูลอย่างลึกซึ้งและสามารถมองเห็นภาพรวมได้ ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยมีดังนี้

การศึกษาก่อนลงภาคสนาม

การศึกษาก่อนลงภาคสนาม นับเป็นขั้นตอนที่สำคัญขั้นตอนหนึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพ เพราะจะทำให้ผู้วิจัยสามารถมองปัญหาได้อย่างชัดเจน ตลอดจนการคัดเลือกสนามที่เหมาะสม ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้ใช้ระยะเวลาในการศึกษาภาคสนามประมาณ 2 เดือน คือ ตั้งแต่ต้นเดือนสิงหาคม ถึง เดือนกันยายน 2541 โดยมีรายละเอียดในการศึกษาดังนี้

1. การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Document Research) ผู้วิจัยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการวิจัยเชิงคุณภาพ คุณภาพการศึกษาและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพการศึกษา ความยากจนของสังคมรวมทั้งสาเหตุและปัญหาโดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับความยากจนในชนบท ความยากจนกับการศึกษา และเอกสารที่เกี่ยวกับสภาพทั่วไปและการศึกษาของของอำเภอพวงคราม (นามสมมุติ) และจังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อกำหนดกรอบสังเกต และแนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์อย่างกว้าง ๆ ทั้งที่เกี่ยวกับโรงเรียน ชุมชน เด็กและครอบครัว

2. การเลือกสนาม (Field) การเลือกสนามครั้งนี้ผู้วิจัยได้พิจารณาองค์ประกอบของสนามทั้งในด้านสภาพปัญหาด้านคุณภาพการศึกษา และปัญหาความยากจน จากข้อมูลสถิติของโรงเรียน ชุมชน สภาพทั่วไปของโรงเรียนและชุมชน และความเป็นไปได้ในการลงสู่สนาม โดยได้พิจารณาข้อมูล 3 ขั้นตอน คือ พิจารณาข้อมูลระดับจังหวัด พิจารณาข้อมูลระดับอำเภอ และพิจารณาข้อมูลในระดับโรงเรียนและหมู่บ้าน และเหตุผลในการเลือกสนามในแต่ละขั้นตอนมีดังนี้

เหตุผลในการเลือกศึกษาในจังหวัดบุรีรัมย์ เนื่องจาก

1) เป็นจังหวัดที่มีปัญหาในด้านคุณภาพการศึกษา โดยเฉพาะในระดับประถมศึกษา จากการประเมินคุณภาพการศึกษาจากผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในปีการศึกษา 2527-2529 พบว่า เขตการศึกษา 11 ซึ่งประกอบด้วย จังหวัดบุรีรัมย์ นครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำมาก อยู่ในอันดับที่ 12 ทั้งสามปี ในจำนวนทั้งหมด 13 เขตการศึกษา รวมทั้งเขตกรุงเทพมหานครด้วย (สำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2529 อ้างถึงใน ไพรัตน์ หริกประโคน, 2531) จากการประเมินผลการใช้หลักสูตร พุทธศักราช 2521 ในปีการศึกษา 2535 พบว่า ในเขตการศึกษา 11 ซึ่งประกอบด้วย บุรีรัมย์ นครราชสีมา ชัยภูมิ สุรินทร์และศรีสะเกษนั้น บุรีรัมย์มีคะแนนผลสัมฤทธิ์ต่ำในทุกด้าน ทั้งด้านวิชาการและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ โดยเฉพาะด้านคุณลักษณะเพื่อพัฒนาสุขภาพอนามัย มีผลสัมฤทธิ์คะแนนเฉลี่ยต่ำสุด 3 อันดับสุดท้ายของประเทศ คือ นครสวรรค์ เพชรบูรณ์และบุรีรัมย์ (กรมวิชาการ, 2538) และพบว่าอัตราการเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาของนักเรียนที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีแนวโน้มลดลง ดังในปี 2539 พบว่ามีนักเรียนได้ศึกษาต่อระดับมัธยมศึกษาตอนต้นร้อยละ 96 ปี 2540 มีนักเรียนได้ศึกษาต่อระดับมัธยมศึกษาตอนต้นร้อยละ 87 และลดเหลือเพียงร้อยละ 80 ในปี 2541 (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดบุรีรัมย์, 2542) และจากรายงานการจัดทำแผนงบประมาณประจำปีงบประมาณ 2541 (สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดบุรีรัมย์, 2540) พบว่า

(1) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนส่วนใหญ่ลดลงจากปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ได้แก่ กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ภาษาไทย คณิตศาสตร์ การงานพื้นฐานอาชีพและภาษาอังกฤษ

(2) อัตราการซ้ำชั้นยังอยู่ในเกณฑ์สูงคือ ร้อยละ 2.94 ซึ่งเกินเป้าหมายที่ตั้งไว้ร้อยละ 1.5

(3) สุขภาพอนามัยของนักเรียนยังต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานของกระทรวงสาธารณสุขถึงร้อยละ 23.2

2) เป็นจังหวัดที่มีปัญหาในด้านคุณภาพชีวิต คือ เป็นจังหวัดที่มีภาพรวมของรายได้ของประชาชนอยู่ในขั้นต่ำของประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2537, 2539; สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์, 2537) จังหวัดบุรีรัมย์เป็นจังหวัดที่มีรายได้ต่อหัวอยู่ในกลุ่มต่ำที่สุดของประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2537, 2539) เป็นจังหวัดที่มีรายได้ครัวเรือนต่ำที่สุด 5 อันดับแรกของประเทศ คือ 1,030 บาทต่อคนต่อเดือน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2540) รายได้ของประชาชนในชนบทของบุรีรัมย์โดยเฉลี่ย 10,841 บาทต่อคนต่อปี จากการรายงานคุณภาพชีวิตของประชาชนในจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นจังหวัดที่เป้าหมาย ตามความจำเป็นพื้นฐานอยู่ในกลุ่มต่ำสุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (กรมพัฒนาชุมชน, 2540, 2541, 2542) ตัวชี้วัดที่

ผู้วิจัยต้องการเลือกโรงเรียนที่มีคุณภาพการศึกษาในระดับต่ำ และอยู่ในพื้นที่ชนบทยากจน เพราะต้องการศึกษาผลของความยากจนที่มีต่อการศึกษา แต่เนื่องจากจังหวัดบุรีรัมย์ไม่ได้จัดลำดับคุณภาพการศึกษามาตั้งแต่ปี 2539 จึงไม่สามารถระบุได้ว่าโรงเรียนใดอยู่กลุ่มสูงหรือต่ำ ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะข้อมูลลงรายพื้นที่โดยอาศัยผู้เชี่ยวชาญ จากการสัมภาษณ์ศึกษานิเทศก์จังหวัด ศึกษานิเทศก์อำเภอ และพัฒนากรอำเภอ และใช้ข้อมูลในระดับโรงเรียนและหมู่บ้านมาเปรียบเทียบและประกอบการพิจารณาเลือกกรณีศึกษา ดังนี้

2.1 ข้อมูลระดับจังหวัด ผู้วิจัยขอสัมภาษณ์ศึกษานิเทศก์จังหวัด ในวันที่ 1 กันยายน 2541 ซึ่งจังหวัดให้คำแนะนำเกี่ยวกับโรงเรียนในพื้นที่ที่มีปัญหาด้านคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา และเป็นโรงเรียนในเขตพื้นที่ยากจน ได้รับการยืนยันว่าโรงเรียนที่มีปัญหาหมักเป็นโรงเรียนรอบนอก และติดชายแดน ของจังหวัดสุรินทร์และประเทศสาธารณรัฐกัมพูชาประชาธิปไตย และประชาชนมักพูดภาษาท้องถิ่น คือ ภาษาเขมร หรือ ส่วย

“อำเภอที่มีปัญหาด้านคุณภาพการศึกษา มักเป็นอำเภอรอบนอก อยู่ติดเขตชายแดนกัมพูชาและจังหวัดสุรินทร์ ส่วนมากจะเป็นพื้นที่ที่ใช้ถิ่นในชีวิตประจำวัน คือ ภาษาส่วย หรือเขมร เช่น ประดู่ลาย พวงคราม จันท์กระพ้อ จันท์แดง ตะเคียนทอง (นามสมมุติชื่ออำเภอ) อำเภอตะแบกในระยะหลังๆ ก็รู้สึกว่ต่ำลงมา ซึ่งจากสภาพที่ตรวจพบ นับว่ามีปัญหาด้านการจัดการศึกษาในทุกด้าน การบริหารงานอาคารสถานที่ คุณภาพการเรียนการสอน คุณภาพชีวิตของประชาชนอยู่ในระดับต่ำ ขาดการให้การสนับสนุนด้านการศึกษาจากผู้ปกครองของผู้ปกครอง ผู้ปกครองไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา”

(ศึกษานิเทศก์จังหวัดบุรีรัมย์ / 1 ก.ย.41)

จากนั้น ศึกษานิเทศก์จังหวัดแนะนำให้ผู้วิจัยติดต่อกับศึกษานิเทศก์อำเภอ แต่ละอำเภอ เพราะจะรู้ปัญหาและชานาญพื้นที่มากกว่า ผู้วิจัยจึงเลือกอำเภอที่มีปัญหาด้านการศึกษามาศึกษา 3 อำเภอ คือ อำเภอพวงคราม อำเภอตะแบก และอำเภอประดู่ลาย (นามสมมุติ)

2.2 ข้อมูลระดับอำเภอ จากข้อมูลในระดับจังหวัด ผู้วิจัยเลือกโรงเรียนในระดับอำเภอ อีก 3 อำเภอ ดังนี้ คือ ประดู่ลาย พวงคราม และตะแบก เพราะเป็นอำเภอที่อยู่ติดเขตแนวชายแดนตามที่ศึกษานิเทศก์ระบุ ผู้วิจัยสามารถเดินทางติดต่อโดยสอบถามความคิดเห็นจากศึกษานิเทศก์อำเภอ และพัฒนากรอำเภอด้วยตนเองได้โดยสะดวก โดยเฉพาะที่อำเภอตะแบกและพวงครามผู้วิจัยรู้จักกับศึกษานิเทศก์เป็นการส่วนตัว จึงมีความสะดวกในการเก็บข้อมูล

2.3 ข้อมูลระดับโรงเรียนและหมู่บ้าน ผู้วิจัยพิจารณาข้อมูลระดับโรงเรียนที่มีอยู่ระหว่างจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์ จากรายงานวันที่ 10 มิถุนายน 2540 ทั้งอัตราการศึกษา การออกกลางคัน การศึกษาต่อของนักเรียน และพิจารณาข้อมูลระดับหมู่บ้านจาก ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (จปฐ. 2) ในเรื่องของรายได้ประชากร และการเข้าร่วมในโครงการแก้ไขปัญหาคความยากจน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริง มีความเป็นไปได้ที่ผู้วิจัยสามารถลงศึกษาในภาคสนาม ผู้วิจัยได้เดินทางไปดูโรงเรียนและหมู่บ้านในอำเภอทั้งสามอำเภอด้วยตนเอง ซึ่งได้ผลการพิจารณา ดังนี้

2.3.1 โรงเรียนบ้านหนองตม(นามสมมุติ) อำเภอประจักษ์ศิลปาคม ระยะเวลาจากสำนักงาน การประถมศึกษาอำเภอถึงโรงเรียนเป็นถนนลาดยาง สายประจักษ์ศิลปาคม-สุรินทร์ ระยะเวลาประมาณ 15 กิโลเมตร จากรายงานคุณภาพของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2538 พบว่า โรงเรียนบ้านหนองตม ได้คะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำรวมทุกกลุ่มประสบการณ์ ต่ำที่สุดใน จังหวัดบุรีรัมย์ (54.81%) เมื่อพิจารณาข้อมูลระดับหมู่บ้าน ประชาชนมีรายได้เฉลี่ย 3,520 บาทต่อ คนต่อปี เป็นหมู่บ้านที่มีทรัพยากรโดยเฉพาะแหล่งน้ำในระดับดี มีแม่น้ำชีไหลผ่าน มีระดับการ พัฒนาอยู่ในระดับ 2 คือพอใช้ แต่จากการสัมภาษณ์ครูในโรงเรียน พบว่า

“ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมอพยพไปทำงานที่กรุงเทพฯ และสมุทรปราการ โดยเฉพาะแถวบางพระ ในหมู่บ้านเหลือคนประมาณครึ่งหนึ่ง ส่วนมากเป็นเด็กและคนชรา ชาวบ้านไม่ค่อยมีการพัฒนาตนเองเท่าที่ควร เคยเห็นอย่างไรก็เป็นอย่างนั้น ที่จริงเป็นหมู่บ้านที่มีความสมบูรณ์ แต่สังเกตว่าชาวบ้านไม่เคยใช้ประโยชน์จากมันเลย มีชาวบ้านใกล้เคียงที่มาปลูกผัก...สำหรับความยากจนของชาวบ้านนั้นมีแน่นอน จากการที่โรงเรียนขายหนังสือจากทุกกลุ่มประสบการณ์ ตัดเหลือเฉพาะวิชาภาษาไทยกับคณิตศาสตร์ ปรากฏว่าแม้ในปัจจุบันก็ไม่สามารถเก็บค่าหนังสือจากเด็กได้”

ด้านคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนนั้น ครูกล่าวว่า

“ทางโรงเรียนไม่มีนโยบายให้ซ้ำชั้น ถึงแม้เด็กจะไม่มีคุณภาพแต่ก็ต้องให้เลื่อนชั้น การศึกษาต่อของเด็กในระดับมัธยมนั้นในระยะเวลาที่ผ่านมา เด็กไม่ได้ศึกษาต่อ 2 คนจาก 21 คน

(ครูโรงเรียนหนองตม / 2 ก.ย. 2541)

สภาพของหมู่บ้านนั้นใกล้ ๆ หมู่บ้านหนองตมมีโรงงานอุตสาหกรรมถึง 2 แห่ง แต่เพิ่งเปิดทำการไป 1 แห่ง การคมนาคมสะดวกที่สุดเมื่อเทียบกับอีก 2 หมู่บ้าน มีห้องสุขาและไฟฟ้าใช้ทุกหลังคาเรือน เนื่องจากมีความสะดวกในด้านแหล่งน้ำ และด้านการคมนาคม ชาวบ้านส่วนหนึ่งจึงมีรายได้เสริมจากการปลูกผัก และนำไปขายที่ตัวอำเภอประจักษ์ศิลปาคม

“ส่วนใหญ่ก็ทำนากัน พอเสร็จหน้านาจึงจะปลูกผักไปขาย บางคนก็รับของชาวบ้านไปขายที่อำเภอ”

(ชาวบ้าน 2 ก.ย.41)

2.3.2 โรงเรียนร่วมไทร (นามสมมุติ) อำเภอตะแบก อยู่ห่างจากสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอประมาณ 30 กิโลเมตร ในระยะทางนี้เป็นถนนลูกรังเข้าหมู่บ้านอีกประมาณ 12 กิโลเมตร จากการสัมภาษณ์ศึกษานิเทศก์อำเภอ พบว่า เป็นโรงเรียนที่มีคุณภาพการศึกษาระดับต่ำ ไม่ค่อยได้เข้าไปนิเทศเพราะอยู่ในพื้นที่ห่างไกลกันดาร จากการศึกษาข้อมูลในระดับโรงเรียน

พบว่า มีจำนวนนักเรียนซ้ำชั้นสูงถึง 15 คน คิดเป็นร้อยละ 11.4 จากนักเรียน 131 คนและมีจำนวนนักเรียนศึกษาต่อเพียง 7 คน จากนักเรียน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 66.67 ครูในโรงเรียนกล่าวว่า

“ตั้งแต่สอนตามโรงเรียนต่าง ๆ มาแล้วหลายที่ คุณภาพชีวิตของคนที่นี่ต่ำมาก ผมปวดหัวเลย ชาวบ้านไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการศึกษา กรณีที่เด็กตกซ้ำชั้นนั้นก็เพราะไม่ยอมมาเรียน เวลาสอบปลายปีก็ไม่มาสอบ”

(ครูโรงเรียนร่วมไทร / 3 ก.ย.41)

เมื่อพิจารณาข้อมูลระดับหมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านที่อยู่ในโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน เมื่อปี 2539 ประชาชนมีรายได้เฉลี่ย 10,000 บาทต่อคนต่อปี จากการสังเกตของผู้วิจัยสภาพของหมู่บ้านอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างดี มีทรัพยากรน้ำ การทำนาได้ผลดี ระดับการพัฒนาอยู่ในระดับ 2 คือพอใช้

“ส่วนใหญ่หลังจากทำนาเสร็จแล้ว ชาวบ้านบางคนก็หาเห็ดไปขาย เอาผักปลูกผักไปขายที่ตะแบก บางคนก็จะเข้าไปทำงานก่อสร้างที่กรุงเทพฯ แต่ปีนี้ภาวะเศรษฐกิจเป็นแบบนี้ก็เลยต้องอยู่บ้าน”

(ชาวบ้าน / 3 ก.ย.41)

2.3.3 โรงเรียนบ้านดงทาว(นามสมมุติ) อำเภอพวงคราม อยู่ห่างจากสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอประมาณ 9 กิโลเมตร ในระยะทางนี้เป็นถนนลูกรังเข้าหมู่บ้านอีกประมาณ 1.5 กิโลเมตร ศึกษานิเทศก์ระบุว่า เป็นโรงเรียนที่มีคุณภาพการศึกษาอยู่ในกลุ่มต่ำของอำเภอ มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนอยู่ในกลุ่มต่ำมาตลอด จากการศึกษารายชื่อข้อมูลในระดับโรงเรียน พบว่า โรงเรียนมีนักเรียน 118 คน (ภายหลังผู้วิจัยพบว่าข้อมูลมีความคลาดเคลื่อน มีนักเรียนเพียง 95 คน) มีจำนวนนักเรียนซ้ำชั้นถึง 2 คน คิดเป็นร้อยละ 1.6 และมีจำนวนนักเรียนไม่ได้เรียนต่อ 8 คน จากนักเรียน 13 คน คิดเป็นร้อยละ 57.14 เมื่อพิจารณาข้อมูลระดับหมู่บ้านประชาชนมีรายได้เฉลี่ย 5,076 บาทต่อคนต่อปี

หมู่บ้านดงทาวเป็นหมู่บ้านที่อยู่ในโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน มีความแห้งแล้งกันดารที่สุดเมื่อเทียบกับอีก 2 หมู่บ้าน สภาพบ้านเรือนยังมีลักษณะเป็นกระต๊อบ มีห้องนอนเดียวอยู่ติดพื้น ห้องครัวติดกับที่นอน ชาวบ้านยังไม่มีห้องส้วมใช้ถึงร้อยละ 45 ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ 2 หลังคาเรือน มีระดับการพัฒนาอยู่ในระดับ 2 แต่ยังต้องยกกว่าหมู่บ้านใกล้เคียงในตำบลเดียวกัน จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน และครูในโรงเรียน กล่าวว่า

"แต่ละบ้านมีสมาชิกเฉลี่ยประมาณ 5 คน ชาวบ้านประกอบอาชีพทำนา และไปทำงานก่อสร้าง แต่ปี นี้ไม่ค่อยได้ไปเพราะไม่มีงาน ส่วนใหญ่จึงอยู่บ้านเลย ๗"

(ผู้ใหญ่บ้านบ้านดงหวา / 4 ก.ย.41)

จากการที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ครูในโรงเรียนบ้านดงหวาถึงความเป็นอยู่ของประชาชนในหมู่บ้าน และคุณภาพ การศึกษาของนักเรียน ครูกล่าวว่า

"ชาวบ้านที่นี้ยากจนมากยากจนจริง ๆ เท่าที่เคยเห็นมา บางวันเด็กห่อข้าวกับพริกแดง ๆ มาโรงเรียน โรงเรียนทำอาหารกลางวันให้ บางคนก็ไม่ห่อข้าวมา ถามว่าทำไมเธอจึงไม่ห่อข้าวมาที่บ้านไม่มี ข้าว....บางวันพี่ยอมอดแบ่งข้าวให้เด็กกิน อีกสักเดือนชาวบ้านบางคนก็มาเอาน้ำของโรงเรียนไปกิน พวกครูก็ไม่รู้ว่าจะว่อย่างไร เพราะพวกเขาไม่มี พวกพี่ต้องเตรียมน้ำจากบ้านของใครของมัน"

เรื่องคุณภาพการศึกษา ครูในโรงเรียนเล่าว่า

"เด็กที่มันแย ๆ ก็มีประเภทว่าจนถึงป.5 ป.6 แล้วอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ แต่นโยบายทางโรงเรียนก็ พยายามไม่ให้ซ้ำชั้น แต่ป.1 กับป.4 ปีที่แล้ว มันไม่ไหวจริง ๆ ครูเขาก็เลยให้ซ้ำชั้น.... ก็ดูเมื่อวาน ครู.....ไล่กลับบ้านไปคนหนึ่ง เพราะมันไม่เอาเรื่องเอราว มันไม่ทำอะไรเลย !"

(ครูโรงเรียนบ้านดงหวา / 4 ก.ย.41)

จากการสำรวจและเก็บข้อมูลหมู่บ้านและโรงเรียนทั้ง 3 กรณี สามารถสรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบข้อมูลระดับโรงเรียนข้อมูลการศึกษาปี 2540

โรงเรียน	จำนวนครู	จำนวนนักเรียน	จำนวนนักเรียนชั้น ป.6	นักเรียนที่ไม่ได้ศึกษาต่อ	นักเรียนที่ซ้ำชั้น	นักเรียนที่น้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์
บ้านหนองตม	9	127	22	2(9.09)	-	47(37.01)
ร่มไทร	7	131	21	14(68.67)	15(11.4)	74(56.48)
ดงหวา	9	118	14	8(57.14)	2(1.6)	55(46.61)

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบข้อมูลระดับหมู่บ้าน

ชื่อหมู่บ้าน (นามสมมุติ)	จำนวนหลังคา เรือน	จำนวน ประชากร	รายได้เมื่อเทียบกับ เส้นความยาก จน	รายได้เมื่อเทียบกับ เส้นความยาก จน	เป็นหมู่บ้านที่ อยู่ในโครงการ กชจ.	ระดับการพัฒนา
บ้านหนองตม	144	892	3,520	ไม่ผ่าน	-	2
ร่มไทร	75	451	10,000	ไม่ผ่าน	/	2
ดงหวา	100	505	5,076	ไม่ผ่าน	/	2

เมื่อพิจารณาข้อมูลหลาย ๆ ด้านประกอบกัน ผู้วิจัยจึงเลือกโรงเรียนบ้านดงหวาเป็นสนามในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เหตุผลในการเลือกดังนี้ คือ

1. ได้รับการยืนยันจากศึกษาในเทศก์อำเภอว่าเป็นโรงเรียนที่มีคุณภาพการศึกษาต่ำ มีอัตราการซ้ำชั้นสูง (1.6) การศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นต่ำ (42.86)

2. ได้รับการยืนยันจากพัฒนาการอำเภอมีข้อมูลยืนยันว่าเป็นหมู่บ้านยากจน คือเป็นหมู่บ้านในโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (ก.ช.ค.จ.) ของกระทรวงมหาดไทย เมื่อปี 2536 รายได้เฉลี่ยของประชาชนทั้งหมู่บ้านต่ำกว่าเส้นความยากจนของคนไทยที่อยู่ในชนบท คือ มีรายได้ต่ำกว่า 20,000 บาทต่อคนต่อปี จากการคำนวณรายได้ของชาวบ้านดงหวา (ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานระดับหมู่บ้าน ปี 2540) พบว่ามีรายได้เพียง 5,076 บาทต่อคนต่อปี จัดเป็นหมู่บ้านด้อยพัฒนาเมื่อเทียบกับหมู่บ้านใกล้เคียง ประกอบกับสภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านเมื่อเทียบกับอีก 2 หมู่บ้านดังกล่าวแล้ว สภาพของหมู่บ้านดงหวาแห้งแล้งกันดาร ขาดแคลนปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งสาธารณูปโภคที่จำเป็น โดยเฉพาะด้านแหล่งน้ำ การคมนาคมขนส่ง ประกอบกับคำยืนยันจากครูในโรงเรียนบ้านดงหวา ที่กล่าวว่า เป็นหมู่บ้านที่มีความยากจน

3. ผู้วิจัยเป็นคนละแวกใกล้เคียง สามารถพูดภาษาถิ่นได้ ซึ่งผู้วิจัยสามารถติดต่อสร้างความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูลและสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ เช่น ศึกษาในเทศก์ พัฒนาการได้สะดวก ประกอบกับโรงเรียนมีเขตบริการเพียงหมู่บ้านเดียว จึงมีความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูล และผู้วิจัยมั่นใจว่าจะได้รับความร่วมมือในการวิจัยจากโรงเรียนและชุมชน และมีความสะดวกปลอดภัยที่สุด

การเตรียมตัวในการศึกษาภาคสนาม

1. สร้างความสัมพันธ์ (rapport) กับชาวบ้านและครูในโรงเรียน ในขณะที่ผู้วิจัยออกสนามเลือกโรงเรียน ผู้วิจัยจะสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับทั้งครูและชาวบ้าน โดยเฉพาะกับผู้บริหารของโรงเรียน ผู้วิจัยได้ขออนุญาตเข้าศึกษาทำวิจัยด้วยวาจา ซึ่งทั้ง 3 โรงเรียนก็ได้อนุญาตผู้วิจัยล่วงหน้า เมื่อผู้วิจัยตกลงเลือกสนามจริงแล้ว ก็ได้โทรศัพท์แจ้งไปยังโรงเรียนที่มีได้เข้าไปศึกษาให้รับรู้อีกครั้งหนึ่ง

2. ทำตารางการใช้เวลาในสนาม โดยกำหนดระยะเวลาในการปฏิบัติงานภาคสนามเป็นเวลา 11 เดือน (ดูตารางในภาคผนวก)

3. เตรียมการสัมภาษณ์และอุปกรณ์ที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ สมุดบันทึก เพิ่มรวบรวมข้อมูล กล้องถ่ายรูป เทปบันทึกเสียง

4. เตรียมทำแผนที่ ลักษณะทางกายภาพของสนาม แผนที่เวลาเพื่อความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาภาคสนาม

เพื่อให้ได้ภาพที่ชัดเจนเกี่ยวกับคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนในภาพรวม ภายใต้บริบทสังคม สภาพแวดล้อมของชุมชน ตลอดจนความคิดเห็น ความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมและความสัมพันธ์ของคนในสนามคือโรงเรียนและชุมชน ผู้วิจัยจึงใช้เวลาเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นระยะเวลา 11 เดือน โดยผู้วิจัยแบ่งการเก็บข้อมูลออกเป็น 2 ช่วงคือ ช่วงแรกเริ่มตั้งแต่วันที่ 29 ตุลาคม 2541 ถึง 30 มีนาคม 2542 เป็นระยะเวลา 5 เดือน โดยผู้วิจัยเข้าไปอยู่ในชุมชนและสวมบทบาทเป็นทั้งครูและผู้อาศัยอยู่ในชุมชน ช่วงที่ 2 ตั้งแต่เดือนเมษายนถึงเดือนกันยายน 2542 เป็นระยะเวลา 6 เดือน ระยะเวลาที่ผู้วิจัยออกจากสนามและได้เข้าสนามเพื่อตรวจสอบข้อมูลเป็นระยะ ๆ แต่ยังคงเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนตามจังหวะและโอกาส ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยต้องการข้อมูลและมีวิธีการ ดังต่อไปนี้

ช่วงที่ 1 (ตั้งแต่วันที่ 29 ตุลาคม 2541 ถึง 30 มีนาคม 2542 เป็นระยะเวลา 5 เดือน) ระยะเวลาที่ผู้วิจัยได้ลงเก็บข้อมูลภาคสนาม ซึ่งได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลสภาพทั่วไปของโรงเรียนและชุมชน เด็กและครอบครัว และคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนบ้านดงทาว ดังนี้

1. เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของโรงเรียนและชุมชน - ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม สัมภาษณ์และศึกษาเอกสารเป็นหลัก คือ

1.1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชน

1.1.1 ข้อมูลเกี่ยวกับประชากร เช่น จำนวนประชากรในชุมชน การศึกษา อาชีพ รายได้ การถือครองที่ดิน จำนวนครัวเรือน

1.1.2 ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะของประชากร เช่น ที่อยู่อาศัย ภาษา และอนามัย

1.1.3 ข้อมูลกายภาพของชุมชน เช่น eway หนอง สระน้ำ สภาพของพื้นที่ ลักษณะของดิน สถานที่สำคัญ เช่น วัด โรงเรียน ร้านค้า พื้นที่นา พื้นที่สวน ฯลฯ

1.2 ข้อมูลทั่วไปของโรงเรียน

1.2.1 ข้อมูลเกี่ยวกับบุคลากรและนักเรียน เช่น จำนวนครูและนักเรียน คุณลักษณะของบุคลากรในโรงเรียน

1.2.2 ข้อมูลสภาพทั่วไปของโรงเรียน เช่น มีอาคารเรียนกี่หลัง กี่ห้องเรียน สภาพโดยรอบของโรงเรียน และสภาพห้องเรียน

2. ข้อมูลเกี่ยวกับคุณภาพการศึกษาของโรงเรียน และผลของความยากจนที่มีต่อการศึกษาในโรงเรียน ผู้วิจัยศึกษา ดังนี้

2.1 ข้อมูลระดับกว้าง คือ ข้อมูลที่เกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ของนักเรียน อานามัยและภาวะโภชนาการของนักเรียน ผู้วิจัยใช้ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกต สัมภาษณ์ และการวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis)

2.2 เป็นข้อมูลระดับลึก คือ ข้อมูลที่เกี่ยวกับความเชื่อ ค่านิยม ที่แสดงออกทางพฤติกรรม ความรู้สึกนึกคิดที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน วิถีชีวิตของครูและนักเรียนในโรงเรียน ปรัชญาและเป้าหมายรวมถึงกระบวนการบริหารงานในโรงเรียน กระบวนการเรียนการสอน ความสัมพันธ์ของครูในโรงเรียน ความสัมพันธ์ของครูกับชาวบ้าน ความสัมพันธ์ของครูกับนักเรียน ความสัมพันธ์ของเด็กและผู้ปกครอง ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความพึงพอใจของผู้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ซึ่งข้อมูลดังกล่าวนี้ผู้วิจัยใช้ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) สัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (Informal Interview) และแบบเจาะลึก (Indept Interview) ในขณะที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์จะพยายามโยนเข้าสู่ประเด็นการวิจัย เช่น กระบวนการบริหารงาน กระบวนการเรียนการสอน คุณภาพของนักเรียน วิถีชีวิตของคนในชุมชน นอกจากนั้นผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบตะล่อม กล่อมเกล่า (probe) โดยยกตัวอย่างเหตุการณ์ต่าง ๆ ของนักเรียน ของครู ของคนในชุมชน การเล่าเหตุการณ์ สร้างสถานการณ์ เพื่อกระตุ้นให้ผู้ให้ข้อมูลเปิดเผยข้อมูลของตนเองออกมามากที่สุด โดยผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาแบบเจาะลึกในครัวเรือนที่มีนักเรียนกำลังอยู่ในวัยระดับประถมศึกษา ทั้งจากนักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง นักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำและกลุ่มเด็กด้อยโอกาส ตั้งแต่สภาพความเป็นอยู่ ความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ค่านิยม ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ชีวิตความเป็นอยู่ภายในครอบครัวและชุมชน ผลของความยากจนที่มีต่อเด็ก ชุมชน และโรงเรียน จากความต้องการ ความคาดหวังและความพึงพอใจซึ่งมีผลต่อกระบวนการบริหาร กระบวนการเรียนการสอน และคุณภาพของนักเรียนในโรงเรียน

ช่วงที่ 2 (ระหว่างเดือนเมษายน ถึง เดือนกันยายน 2542 เป็นระยะเวลา 6 เดือน) ผู้วิจัยได้ลงไปตรวจสอบข้อมูลเป็นระยะ ๆ เพื่อให้มีความแม่นยำตรงในการตีความมากขึ้น เพราะถ้าผู้วิจัยอยู่ในสนามนานเกินไป อาจจะมีการตีความผิดพลาดเพราะเกิดความลำเอียง การที่ผู้วิจัยได้ออกจากสนามและเข้าไปตรวจสอบข้อมูลเป็นระยะ ๆ ทำให้ผู้วิจัยสามารถตรวจสอบมุมมองของคนนอก (emic) และคนใน (etic) ซึ่งทำให้การตีความหมายได้กว้างขวางขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นการทำที่ให้ผู้วิจัยสามารถสังเกตเห็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสนามโดยธรรมชาติ โดยที่คนในสนามไม่รู้สึกที่กำลังถูกจ้องมองหรือจับผิด โดยเฉพาะในโรงเรียนซึ่งทำให้ผู้วิจัยเก็บข้อมูลได้กว้างขวางและครอบคลุมขึ้น

ในขณะที่ผู้วิจัยได้ศึกษาในภาคสนามผู้วิจัยได้มีการเก็บรวบรวมข้อมูล ตรวจสอบข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูล ไปพร้อมๆกัน โดยใช้กรอบแนวคิดเป็นแนวทางในการศึกษา ซึ่งมีแผนการเข้าถึงข้อมูล และกลุ่มศึกษาแบบเจาะลึก (Indept) ดังนี้

การศึกษาแบบเจาะลึก (In-depth)

เพื่อให้เห็นผลของความยากจนที่มีต่อการศึกษา ผู้วิจัยจึงศึกษาทั้งวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ของเด็กและครอบครัว โดยเลือกกรณีศึกษาจากกลุ่มนักเรียนที่มีอายุอยู่ในวัยของการเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา คือ กลุ่มเด็กที่มีอายุตั้งแต่ 4-12 ปี โดยพิจารณาจาก

1. เลือกโดยพิจารณาจากผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน ซึ่งผู้วิจัยได้จากการพิจารณาในระดับชั้น ผู้วิจัยเลือกระดับชั้นที่นักเรียนมีปัญหาด้านคุณภาพของนักเรียน ผู้วิจัยสอบถามความเห็นจากผู้บริหาร และครูผู้สอน ได้ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3, 4, 5 ได้นักเรียนกลุ่มที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง 3 คน และนักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ 3 คน โดยพิจารณาเลือกเป็นระดับชั้นๆ ละ 2 คน ได้นักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง 1 คน และนักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ 1 คน ดังนั้นการเลือกจากการพิจารณาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน ได้นักเรียน 6 คน โดยพิจารณาจากอันดับผลการเรียนในห้องและพิจารณาจากอันดับที่ผลการเรียน ดังนี้

ตารางที่ 4 อันดับที่ผลการเรียนของนักเรียนกลุ่มที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงและต่ำ

ชั้น	ชื่อนักเรียน	ปีการศึกษาผลการเรียน/อันดับที่													อันดับที่ผลการเรียน	จำนวนนักเรียน(คน).
		2541		2540		2539			2538			2537				
		1	2	1	2	1	2	3	1	2	3	1	2	3		
ป.5	วิภา	1	2	1	1	1	1	2	1	2	1	2	1	1	1	11
	พายุ**	8	11	11	11	6	7	9	7	7	6	6	6	9	6	
ป.4	อร	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	1	7
	สมพร**	6	7	7	6	7	7	6	6	7	7	-	-	-	7	
ป.3	เอก*	1	1	1	1	2	1	1	-	-	-	-	-	-	1	10
	สีก	10	9	10	10	8	7	10	-	-	-	-	-	-	10	

* นักเรียนที่ซ้ำชั้นและจำนวนปีที่นักเรียนซ้ำชั้น (* แทนจำนวนซ้ำชั้นต่อ 1 ปี)

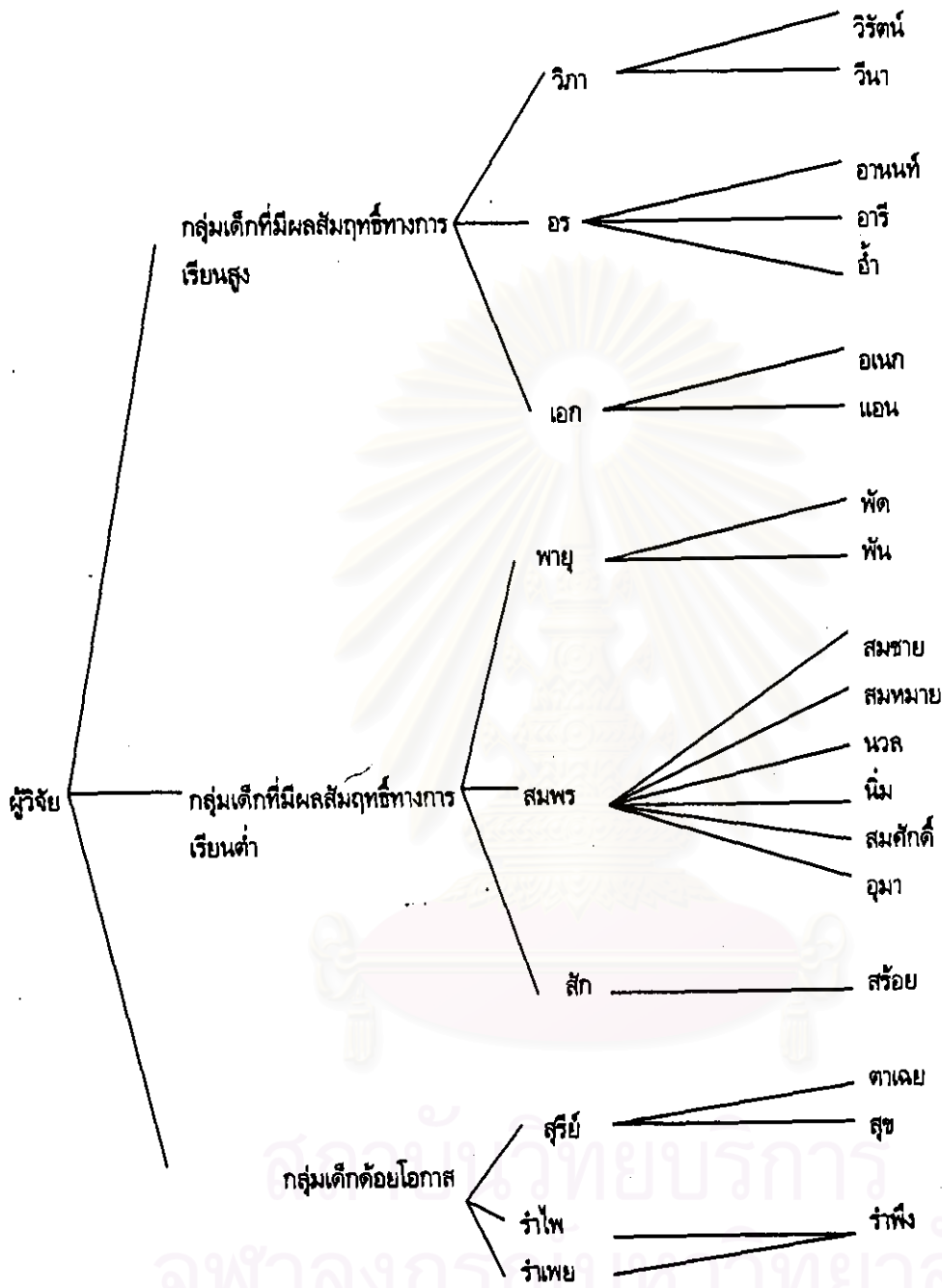
เมื่อศึกษาอันดับที่ผลการเรียนของนักเรียนในชั้นทั้ง 3 ระดับ ปรากฏว่า นักเรียนส่วนใหญ่จะมีอันดับที่ผลการเรียนอยู่กลุ่มสูงและกลุ่มต่ำของห้อง แต่กรณีของพายุจะมีผลการเรียนอยู่ในระดับกึ่งกลาง แต่เมื่อพิจารณาด้านการซ้ำชั้นปรากฏว่าพายุซ้ำชั้นมาแล้ว 2 ปี และในช่วง 3 ปีหลังพบว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของพายุจะลดลงไปอยู่ในกลุ่มต่ำของห้อง ผู้วิจัยจึงเลือกนักเรียนจำนวนทั้งหมด 6 คนจากเหตุผลดังกล่าว

2. การเลือกศึกษากลุ่มแบบเจาะลึก นอกจากผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนแล้ว ผู้วิจัยได้ศึกษากลุ่มเด็กที่ด้อยโอกาส คือ เด็กที่ขาดเรียนบ่อย ๆ และเด็กนักเรียนที่ออกเรียนกลางคัน อันเนื่องมาจากความจำเป็นของครอบครัวที่ยังอาศัยอยู่ในชุมชน การเลือกศึกษากลุ่มนี้ เลือกโดยวิธีการสุ่มค้น เพื่อให้ได้มาพบจริงผู้วิจัยศึกษาข้อมูลในช่วงระยะเวลาต่าง ๆ กัน อย่างกรณีของสุรีย์ ครูวรรณซึ่งเป็นครูประจำชั้นได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่าสุรีย์เป็นนักเรียนที่ขาดเรียนบ่อย ๆ และเป็นระยะเวลานาน ๆ เพื่อช่วยแม่เลี้ยงน้อง ซึ่งผู้วิจัยได้เดินทางไปเยี่ยมบ้านและสัมภาษณ์แม่ของสุรีย์ ครั้งแรกเมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน 2541 ส่วนกรณีร่ำเพยกับร่ำไผ่ ผู้วิจัยพบโดยบังเอิญในขณะที่ผู้วิจัยไปเยี่ยมบ้านของพินนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2541 สังเกตเห็นร่ำเพยและร่ำไผ่และจากการสังเกตรูปร่างและหน้าตาว่าจะเป็นเด็กที่อยู่ในวัยระดับประถมศึกษา เมื่อผู้วิจัยสอบถามทราบว่าเด็กทั้งสองอายุราว 10 ปี เป็นเด็กที่ย้ายมาจากอุทัยธานี มาอาศัยอยู่กับน้าและเคยเข้าเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ของโรงเรียนบ้านดงหวาประมาณ 2 อาทิตย์ หลังจากนั้นแม่ก็พาอพยพไปทำงานที่อำเภอเสิงสาง จังหวัดนครราชสีมา ร่ำเพยและร่ำไผ่ได้เข้าเรียนที่นั่น หลังจากนั้น 1 เดือนก็ต้องย้ายกลับมาอาศัยอยู่กับน้าที่บ้านดงหวา หลังจากนั้นแม่ก็พาอพยพเข้ามาทำงานก่อสร้างในกรุงเทพฯ เด็กทั้งสองจึงต้องหยุดเรียนในขณะที่กำลังศึกษาอยู่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 จนต้องเสียโอกาสในการศึกษาไปในที่สุด

จากการศึกษากลุ่มแบบเจาะลึกของผู้วิจัยจะเห็นได้ว่า มีกลุ่มเด็กอยู่ 3 กลุ่ม คือ นักเรียนกลุ่มที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง 3 คน คือ วิภา อร และเอก กลุ่มนักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ 3 คน คือ พายุ สมพร และสัก และกลุ่มเด็กด้อยโอกาส คือ สุรีย์ ร่ำเพยและร่ำไผ่ รวมเด็ก 9 คน เด็กแต่ละกลุ่มผู้วิจัยได้ศึกษาชีวิตและครอบครัวของเด็กพร้อมด้วย ดังผู้วิจัยเสนอแผนภูมิดังนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 5 แสดงการเลือกตัวอย่างแบบเจาะลึกและผู้ให้ข้อมูล

แผนการเข้าถึงข้อมูล

1. วิธีการเข้าถึงข้อมูลของผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 แบบคือ ผู้วิจัยเข้าถึงข้อมูลโดยไม่เปิดเผยสถานภาพจริง (covert role) ในการเก็บข้อมูลกับนักเรียนและผู้ปกครองในระยะแรก (เดือนพฤศจิกายน 2541) เพื่อป้องกันการระแวงของนักเรียนและผู้ปกครอง. เมื่อผู้วิจัยได้รับความไว้วางใจ เด็กและผู้ปกครองสนิทสนมกับผู้วิจัยแล้ว เมื่อผู้ให้ข้อมูลเกิดความสงสัยซักถาม ผู้วิจัยก็จะเปิดเผยบอกความจริงเกี่ยวกับสถานภาพของผู้วิจัย ส่วนข้อมูลที่เกี่ยวข้อง

โรงเรียน ครูและผู้บริหาร ผู้วิจัยเข้าถึงข้อมูลโดยการเปิดเผยสถานภาพตามความเป็นจริงของผู้วิจัย (overt role) กับ คณะครู ผู้บริหารโรงเรียน ศึกษานิเทศก์ ผู้ใหญ่บ้าน และพัฒนากร ตั้งแต่แรกเริ่มการเก็บข้อมูลจนกระทั่งสิ้นสุดการเก็บรวบรวมข้อมูล

2. วิธีการที่ใช้ในการศึกษาปรากฏการณ์ต่าง ๆ โดยทั่วไปจะใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (informal interview) โดยผู้วิจัยจะจดบันทึกข้อมูลสนามในแต่ละวันอย่างละเอียด (full field note)

การสร้างความสัมพันธ์

การเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนามโดยใช้ผู้วิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น เพื่อให้ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริงผู้วิจัยต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ให้ข้อมูลตั้งแต่แรกเริ่มเข้าสู่สนาม ตลอดจนจบสิ้นกระบวนการวิจัย ซึ่งบุคคลในสนามที่ผู้วิจัยศึกษารั้วนี้มีความแตกต่างทั้งด้านความรู้สึกนึกคิด ทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ ภาษา เพศ วัย และการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยต้องวางตัวให้เหมาะสมกับกาลเทศะ การสร้างความสัมพันธ์ที่ย่อมเป็นไปตามกลุ่มคนที่ผู้วิจัยต้องเข้าไปสัมพันธ์ด้วย ดังนี้

1. **ผู้บริหารสถานศึกษา** ผู้วิจัยไปโรงเรียนในวันแรกโดยนำหนังสือจากภาควิชาวิจัยการศึกษาขอความร่วมมือในการทำวิจัย ขณะที่อยู่ในโรงเรียนผู้วิจัยถือเป็นครูคนหนึ่ง ในโรงเรียนที่อยู่ใต้การบริหารของครูใหญ่ ให้ความเคารพนับถือเสมือนผู้บังคับบัญชา ปฏิบัติตามหน้าที่ที่ครูใหญ่มอบหมาย เช่น สอนแทนครูที่ไม่มาปฏิบัติราชการหรือติดธุระ ซึ่งครูใหญ่มักขอให้ผู้วิจัยสอนแทนครูป่วยลาป่วย ฯลฯ เพราะครูใหญ่มักให้ครูป่วยลาทำงานอื่น ๆ เกี่ยวกับกิจกรรมของโรงเรียน เช่น เขียนป้ายนิเทศ หรือวาดรูป

ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์ครูใหญ่อย่างไม่เป็นทางการ โดยการใช้คำถามในแนวกว้าง ๆ ไม่มีการจำกัดคำตอบ เพื่อให้มีอิสระในการตอบ

2. **คณะครูในโรงเรียน** การสร้างความสัมพันธ์คณะครูในโรงเรียนผู้วิจัยจะศึกษาลักษณะเด่นและอุปนิสัยใจคอของครูแต่ละคน ซึ่งตอนแรกผู้วิจัยแนะนำตัวเองว่าเป็นนักวิจัย แจ่มวัตถุประสงค์การวิจัย ในระยะสัปดาห์แรก ๆ ครูในโรงเรียนยังระวังตัวและไม่ให้ความสนิทสนมกับผู้วิจัย เมื่อผู้วิจัยใช้การพูดคุยหักทลายเมื่อมาถึงโรงเรียน เข้าไปช่วยงานเช่นช่วยจัดบอร์ด ช่วยตรวจงานเด็ก โดยเฉพาะช่วยสอนเวลาที่ครูไม่อยู่ ด้วยความเต็มใจ ทำให้คณะครูเกิดความไว้วางใจในตัวผู้วิจัยมากขึ้น ดังที่ครูทำชัยได้กล่าวกับผู้วิจัยว่า

“บางทีผมนึกอะไรดี ๆ ได้ ผมคิดถึงอาจารย์ อยากเล่าให้ฟัง”

(ครูทำชัย / 16 ก.ย.42)

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังทำกิจกรรมร่วมกับคณะครูในโรงเรียนทุกกิจกรรม เช่น กิจกรรมวันปีใหม่ กิจกรรมวันเด็ก กิจกรรมการออกค่ายลูกเสือ และผู้วิจัยได้รับเกียรติให้เป็นกรรมการตัดสินกีฬาขององค์การบริหารส่วนตำบลร่วมกับคณะครูในโรงเรียนและคณะครูในกลุ่มโรงเรียนเดียวกัน

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้รับความไว้วางใจจากเพื่อนครูรับฟังในกรณีที่มีปัญหาทางครอบครัว และปัญหาการจัดการเรียนการสอน เช่น ครูพรศรียังจะมีเรื่องทะเลาะกับครูพินิจ ในระยะแรก ๆ ที่ผู้วิจัยเข้าไปศึกษาในภาคสนาม หรือกรณีที่ครูปรารถนาไม่เข้าใจกับสามีน้อย ๆ กรณีที่ครูวรรณามีปัญหาวิธีการสอนเด็กนักเรียน

3. **นักเรียน** ผู้วิจัยเข้าไปศึกษาวิจัยในครั้งนี้แสดงบทบาทเป็นครูคนหนึ่งของโรงเรียน ร่วมกิจกรรมหน้าเสาธง การประชุมสวดสัปดาห์ ตักอาหารกลางวันให้นักเรียน รวมถึงเป็นครูผู้สอนสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมงเป็นอย่างน้อย คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ในกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย คือ วิชาดนตรี ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และ 6 สอนกลุ่มวิชาการงานและพื้นฐานอาชีพ คือ วิชางานประดิษฐ์ บางวันก็เข้าสอนแทนครูประจำชั้นที่ไม่มาทำให้ผู้วิจัยรู้จักและจดจำชื่อเด็กนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาได้ทุกคน

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้พูดคุยกับนักเรียนทุกครั้งที่มีโอกาสเช่น ตอนเข้าก่อนเข้าเรียน ตอนพักกลางวันและหลังเลิกเรียน

ผู้วิจัยจะเข้าสอนห้องที่ไม่มีครูเข้าสอน การพูดคุยขณะที่อยู่ในชั้นเรียนทำให้ผู้วิจัยได้รู้จักเด็กมากยิ่งขึ้น จาก การเขียนเรียงความเรื่อง "โรงเรียนของฉัน" ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ซึ่งนักเรียนได้เขียนถึงผู้วิจัยว่า

"...เรียนกับคุณครูมีสาระมากมาย ผมชอบที่ครูสอนทำก๋าลิสนุกมาก เรียนคณิตฯ ไม่เข้าใจตรงไหนก็บอก สิ่งงานเสร็จก็นั่งเฝ้า ผมชอบมากครับ อยากเรียนกับคุณครูนาน คุณครูพูดไพเราะ พูดหวาน คุณครูดีไม่เจ็บ ผมไม่เคยรักครูคนไหนเท่าคุณครูเลยครับ ผมเคยทะเลาะกับใครหรือไปตีกับใครผมจะหยุดอีกเพราะเป็นสิ่งที่ไม่ดี...."

(นักเรียนชั้น ป.5 / 29 ช.ค. 41)

การที่ผู้วิจัยไปเยี่ยมบ้านเด็กทำให้ผู้วิจัยสนิทสนมและคุ้นเคยกับเด็กมากขึ้น อย่างกรณีของสันต์ เป็นเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สันต์เป็นนักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ ครูในโรงเรียนมักจะกล่าวถึงสันต์ในทำนองเป็นเด็กขี้เกียจ ไม่มีความรับผิดชอบ ขาดเรียนบ่อย ส่วนครอบครัวของสันต์นั้นพ่อกับแม่เลิกกันตั้งแต่สันต์เรียนอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และปัจจุบันแม่สันต์ก็มีสามีใหม่ ในช่วงเดือนเมษายนถึงเดือนมีนาคม 2541 แม่ของสันต์ได้เดินทางไปตัดอ้อยและปล่อยให้สันต์อยู่ตามลำพัง โดยทำหน้าที่เฝ้าบ้านและดูแลวัวแม่ลูกคู่หนึ่ง ครั้งแรกที่ผู้วิจัยไปเยี่ยมที่บ้านสันต์จะวิ่งหลบไปอยู่หลังคอกเปิด แต่เมื่อผู้วิจัยไปเยี่ยมครั้งที่ 2 สันต์ออกมาพูดคุยด้วยอย่างไม่เกรงใจและยังบอกผู้วิจัยว่าอาทิตย์นี้เขาขาดเรียนไป 3 วัน สองวันแรกเขาปั่นจักรยานไปเยี่ยมย่าที่อยู่ห่างจากหมู่บ้านออกไปประมาณ 20 กิโลเมตร ตอนเย็นของวันที่สอง วัวสองแม่ลูกของเขาได้หายไป สันต์ต้องออกตามหาตั้งแต่ตอนเย็นจนกระทั่งตีคืน ต้องออกไปนอนกองฟางนอกหมู่บ้านกับลูกวัว จนกระทั่ง 10.00 น.ของวันถัดมา สันต์กลับมาบ้านจึงพบว่าวัวของเขาได้กลับมาเข้าคอกที่บ้านแล้ว

4. **ชาวบ้าน** ผู้วิจัยเข้าไปอยู่ในชุมชนร่วมกับชาวบ้าน ผู้วิจัยสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านโดยการไปเยี่ยม นักเรียนที่บ้านและถือโอกาสพูดคุยสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านไปในตัว อาจมีการเล่าพฤติกรรมของเด็กเมื่ออยู่โรงเรียน

เรียนให้ผู้ปกครองฟัง แนะนำเรื่องการเรียนของการศึกษาต่อ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังกล่าวทักทายเมื่อเจอกับชาวบ้านทุกครั้ง ผู้วิจัยเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน เช่น งานปีใหม่ งานบุญกุ่มข้าวใหญ่ งานทำบุญวันสำคัญทางศาสนา

ผู้วิจัยจะช่วยเหลือชาวบ้านเท่าที่ทำได้ เช่น ในกรณีที่ชาวบ้านต้องเดินไปทำธุระซึ่งบังเอิญผู้วิจัยขับรถผ่านทางนั้นพอดีผู้วิจัยก็จะอาสาไปส่ง หรือในกรณีที่พี่สาวสมพรไม่สบายเพราะเป็นไข้มาหลายวันร่างกายอ่อนเพลียจนล้มทรุดลงกับพื้น เมื่อผู้วิจัยไปเยี่ยมคนไข้มีไข้สูงมาก พี่สาวของสมพรอีกคนก็ไม่รู้จะทำอย่างไร ผู้วิจัยจึงอาสาตามรถและนำผู้ป่วยส่งโรงพยาบาล หรือการเข้าไปถามข่าวคราวผู้ที่ไปทำงานและกลับจากทำงานต่างจังหวัด เยี่ยมบ้านผู้ป่วยหรือหญิงคลอดบุตร การไปเยี่ยมผู้ป่วยผู้วิจัยจะมีของฝากเป็นบางครั้ง นอกจากนี้ผู้วิจัยยังช่วยซื้อของที่คนในหมู่บ้านทำเอง เช่น เปล หรือพืชผักที่ชาวบ้านปลูกเอง

เนื่องจากชุมชนที่ผู้วิจัยเข้าไปศึกษาในครั้งนี้ใช้ภาษาถิ่นหลายภาษา คือ ภาษาลาวและเขมร ผู้วิจัยเองสามารถพูดภาษาลาวได้ จึงไม่เป็นปัญหาในการสื่อสารและการสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านที่ใช้ภาษาลาว แต่กับชาวบ้านที่พูดภาษาถิ่นเป็นภาษาเขมร ผู้วิจัยสร้างความสัมพันธ์โดยการฝึกพูดภาษาเขมรด้วย ซึ่งเมื่อชาวบ้านเห็นผู้วิจัยฝึกพูดภาษาเขมรชาวบ้านก็มักจะพูดทักทายผู้วิจัยเป็นภาษาเขมรด้วย เช่น กรณีที่ผู้วิจัยไปเยี่ยมบ้านพายุ พบชาวบ้านจำนวนหนึ่งกำลังนั่งคุยอยู่ในบริเวณบ้านผู้วิจัยถามว่า ยายมาจากไหน ชาวบ้านบอกว่าฉันมาจากนา ครูจะไปไหน ผู้วิจัยบอกว่าจะกลับบ้านแต่พูดไม่ถูก เมื่อผู้วิจัยถามถึงพายุ ยายของพายุบอกกับผู้วิจัยว่าพายุไปซุดปู

ผู้วิจัย : ยายโมบินา

ชาวบ้าน : อั้นน์ โมบิแสละ กรูตุนา

ผู้วิจัย : ยมตุ.....ตุ บ้านคะ

ชาวบ้าน (หัวเราะ) : ตูลอบเตี้ยะ

ผู้วิจัย : ยมตูลอบเตี้ยะ...พายุตุนายาย

ยายของพายุ : พายุตุจิกกะตาม

ผู้วิจัย : พายุตุจิกกะตาม

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า การเข้าถึงโดยการพูดคุยทักทายกับกลุ่มคนชราและเด็กในหมู่บ้าน ทำให้ผู้วิจัยได้รับการยอมรับจากชาวบ้านได้เร็วยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเด็กจะเป็นสะพานเชื่อมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้วิจัยกับชาวบ้าน พ่อแม่ของเด็กจะรู้สึกดีใจเมื่อเห็นผู้วิจัยอุ้มหรือเล่นหัวกับลูกของตน เมื่อผู้วิจัยเข้าไปเยี่ยมบ้านจะรีบเรียกเด็กมาไหว้หรือออกมาหาน้ำหามาต้อนรับผู้วิจัย ซึ่งผู้วิจัยก็มักจะนำขนมติดไม้ติดมือไปฝาก บางครั้งก็จะคุยเรื่องของเด็กเกเรในน้ำก่อนที่จะเข้าสู่เรื่องที่ผู้วิจัยสนใจ

การเก็บรวบรวมข้อมูลและผู้ให้ข้อมูล

1. การสังเกต ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมทั้งที่บ้านและโรงเรียนเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ พฤติกรรมของนักเรียน โดยผู้วิจัยใช้กรอบการสังเกตของ Lofland (1971:14-15 อ้างถึงในนิศา ชูโต, 2540:96) 6 หน่วยคือ

1.1 การกระทำ (Acts) ผู้วิจัยสังเกตการใช้ชีวิตประจำวัน การกระทำ ตลอดจนพฤติกรรมที่แสดงออกในด้านต่างๆ ของบุคคลในสนาม ที่ก่อให้เกิดคุณภาพการศึกษาและผลของความยากจนที่กระทบต่อคุณภาพการศึกษา เช่น พฤติกรรมการสอนของครู (การซักถาม การตรวจงาน การใช้เวลาขณะอยู่ในโรงเรียน ฯลฯ) พฤติกรรมของผู้บริหารโรงเรียน (การใช้เวลา การทำงาน ฯลฯ) พฤติกรรมของชาวบ้าน(การมาโรงเรียนเพื่อส่งลูก การทำงานในบ้าน ฯลฯ) พฤติกรรมของเด็ก (การนั่งเรียน การมาโรงเรียน การเล่น การทำงาน การอ่านหนังสือ การเขียนหนังสือ ฯลฯ)

1.2 กิจกรรม (Activities) ผู้วิจัยสังเกตการกระทำของคนหลายๆ คน ที่แสดงความสำคัญและเกี่ยวข้องกัน ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่มีกระบวนการ มีขั้นตอน แบบแผน เช่น กิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียน การวัดและประเมินผลการเรียนของนักเรียน การประชุมของคณะครู การประชุมของชาวบ้าน การอยู่ร่วมกันของสมาชิกในครอบครัว

1.3 ความหมาย (Meanings) ผู้วิจัยสังเกตการให้ความหมายของการกระทำ หรือกิจกรรมโดยคำพูดที่แสดงของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล เกี่ยวกับคุณภาพการศึกษา ความยากจนและผลทบของความยากจนที่มีต่อการศึกษา เช่น ชาวบ้านมีความรู้สึกต่อโรงเรียน ต่อครู ต่อตนเอง ชาวบ้านมีความรู้สึกที่ตนเองยากจนจึงไม่อยากส่งลูกเรียนสูงๆ ชาวบ้านรู้สึกว่าตัวเองไม่มีการศึกษาจึงไม่กล้าเสนอความคิดเห็นหรือขัดแย้งกับครู หรือครูรู้สึกว่าชาวบ้านได้รับการศึกษาจึงไม่อยากคลุกคลีด้วย

1.4 การมีส่วนร่วม (Participation) ผู้วิจัยสังเกตการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนยากจน ทั้งการปฏิบัติกิจกรรมในครอบครัว ในชุมชนและโรงเรียน เช่น การพักผ่อนในบ้าน การทำงานเลี้ยงชีพ ครูนักเรียนร่วมกันทำกิจกรรมในชั้นเรียน การมีส่วนร่วมของครูในการประชุมชาวบ้าน การสนทนาของครูในระหว่างพักกลางวัน การรวมกลุ่มของเด็ก การสนทนาของชาวบ้าน การมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชน การใช้ความช่วยเหลือของหน่วยงานต่างๆ เช่นการมาออกค่ายอาสาพัฒนา การออกมาให้ความช่วยเหลือโรงเรียนและชุมชนขององค์กรเอกชน เป็นต้น

1.5 ความสัมพันธ์ (Relationship) ผู้วิจัยสังเกตความสัมพันธ์ของบุคคลในครอบครัว ครอบครัวกับชุมชน โรงเรียนกับชุมชน ครูกับนักเรียนและชาวบ้าน ผู้บริหารกับนักเรียนและชาวบ้าน เป็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงของกิจกรรมที่เกิดขึ้นในสนาม เช่น ความสนใจ หรือปล่อยปละละเลยของครู ผู้บริหารที่มีต่อเด็กต่อชุมชน หรือความสัมพันธ์ของคนที่อยู่ในครอบครัวของเด็ก

1.6 สถานที่ (Settings) ผู้วิจัยสังเกตรูปแบบทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ในสนาม ซึ่งถือเป็นหน่วยวิเคราะห์ เช่น ลักษณะที่ตั้งและสภาพทางภูมิศาสตร์ของชุมชนและโรงเรียน ห้องเรียน ครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล วัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม การทำมาหากิน ฯลฯ

2. การสัมภาษณ์ (Interview) เนื่องจากผู้วิจัยต้องเก็บข้อมูลกับคนหลากหลายอาชีพ และหลายสถานการณ์ ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความแตกต่างกันด้านภูมิหลัง เศรษฐกิจและสังคม วิธีการสัมภาษณ์ของผู้วิจัยจึงใช้ทั้งวิธีการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ (Formal Interview) และวิธีการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) เน้นการพูดคุยแบบธรรมชาติเป็นกันเอง ซึ่งต้องแสดงให้เห็นให้ผู้ให้ข้อมูลมีความเชื่อมั่นในตัวของผู้วิจัย และเปิดเผยข้อมูลให้มากที่สุด โดยมีวิธีการดังนี้

2.1 การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ (Formal Interview) โดยเฉพาะครั้งแรกที่ต้องลงสนามและต้องติดต่อกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ศึกษานิเทศก์ พัฒนาการ ผู้บริหาร ซึ่งผู้วิจัยจะนำหนังสือส่งตัวจากภาควิชาวิจัยการศึกษาในการขอพบ เพื่อขออนุญาตทำวิจัยและขอข้อมูลในขณะศึกษาในภาคสนามอย่างเป็นทางการ พร้อมทั้งขอเบอร์โทรศัพท์ติดต่อในภายหลัง จากนั้นผู้วิจัยจะมีการโทรศัพท์แจ้งนัดหมายผู้ให้ข้อมูลล่วงหน้าก่อนจะทำการสัมภาษณ์ เป็นการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยกำหนดประเด็นในการสัมภาษณ์อย่างกว้าง ๆ

2.2 การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) ผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้ปกครอง ครู นักเรียน ชาวบ้าน โดยการกำหนดกรอบในการสัมภาษณ์อย่างกว้าง ๆ โดยมีลักษณะสำคัญ คือ (1) ผู้วิจัยเปิดกว้างไม่จำกัดคำตอบของผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญสามารถตอบคำถามได้อย่างเต็มที่และอิสระ (2) แบบมีจุดสนใจเฉพาะหรือแบบเจาะลึก (In-depth interview) เพื่อหาข้อมูลที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา (3) แบบตะล่อมกลม่อมเกลตา (Probe) เป็นการสัมภาษณ์เพื่อให้ทราบความรู้สึกนึกคิดและทัศนคติของคนที่อยู่ในสนามที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เป็นวิธีการที่ผู้วิจัยต้องระวังคำถามเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลเปิดเผยข้อมูลให้มากที่สุด (4) สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) ในเฉพาะบางเรื่องที่มีผู้รู้และสามารถอธิบายได้

ลักษณะการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยใช้ จะเน้นการสนทนาพูดคุยอย่างเป็นกันเอง โดยผู้วิจัยจะสวมบทบาทตามสถานการณ์ เช่น ขณะอยู่โรงเรียนก็จะสวมบทบาทเป็นครูในโรงเรียนคนหนึ่ง ทำกิจกรรมเหมือนกับเป็นครูคนอื่น ๆ เช่น ทำกิจกรรมหน้าเสาธง เข้าสอนตามชั้น เข้าร่วมประชุมประจำเดือน และกิจกรรมอื่นๆ ของโรงเรียน เช่น กิจกรรมลูกเสือ งานปีใหม่ งานวันเด็ก จนคณะครูในโรงเรียนก็รู้สึกว่าคุณวิจัยเป็นครูคนหนึ่งของโรงเรียน ผู้วิจัยจะดำเนินการสัมภาษณ์คณะครูอย่างระมัดระวังและให้มีลักษณะเป็นธรรมชาติมากที่สุด โดยไม่ทำให้ครูในโรงเรียนรู้สึกว่าผู้วิจัยเข้าไปขัดจังหวะในระหว่างกำลังสอน หรือทำงานในหน้าที่ ช่วงเวลาดังกล่าวผู้วิจัยจะใช้วิธีการพูดคุยประมาณสองถึงสามประโยคเท่านั้น ช่วงเวลาที่ผู้วิจัยใช้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่จึงอยู่ในช่วงที่ครูว่างในตอนเช้าก่อนเข้าเรียน พักกลางวัน และหลัง 15.00 น. ซึ่งครูส่วนใหญ่จะไม่ค่อยทำการสอนในช่วงเวลาดังกล่าว ผู้วิจัยจะเข้าไปร่วมวงสนทนาในขณะที่คุณครูจับกลุ่มคุยกัน เมื่อได้โอกาสผู้วิจัยก็จะพูดคุยซักถามเชื่อมโยงเข้าประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจ และเพื่อให้ครูรู้สึกเป็นกันเองกับผู้วิจัยยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจะขอไปเยี่ยมบ้านของคุณครู ซึ่งจะช่วยให้คุณครูสามารถพูดในประเด็นที่ไม่อยากพูดที่โรงเรียนได้ดียิ่งขึ้น

สำหรับการสัมภาษณ์นักเรียนผู้วิจัยจะสัมภาษณ์โดยการพูดคุย ในขณะที่เข้าสอนในชั้น และช่วงเวลาก่อนเข้าชั้นเรียน พักกลางวัน ตอนเย็นก่อนและหลังเลิกเรียน สำหรับข้อมูลในชุมชน ผู้วิจัยจะสวมบทบาทในการเป็นทั้งครูและสมาชิกคนหนึ่งของชุมชน ผู้วิจัยจะออกไปเยี่ยมบ้านเด็ก หรือออกไปตามจุดศูนย์กลางของชุมชน เช่น วัด

ร้านค้า หรือบ้านของชาวบ้านคนใดคนหนึ่ง ที่มักเป็นศูนย์รวมชาวบ้าน และใช้สถานที่เหล่านั้นในการสัมภาษณ์ สร้างความคุ้นเคย และความสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้ให้สัมภาษณ์ ลักษณะการสนทนาจะเริ่มจากกิจกรรม หรือการกระทำที่ผู้ให้สัมภาษณ์ดำเนินการอยู่ หรือผู้วิจัยจะจุดประเด็นการสนทนาจากเรื่องที่กำลังเป็นที่สนใจของคนในหมู่บ้าน หรือเหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ทั้งนี้ผู้วิจัยต้องเป็นคนหูไว ตาไว รับรู้และทันต่อเหตุการณ์ ต่อจากนั้นก็พยายามเชื่อมโยงสู่ประเด็นที่ต้องการจะรู้

ในระยะเวลาที่มีการสัมภาษณ์ผู้วิจัยต้องมีความรู้สึกต่อปฏิกริยา คำพูด น้ำเสียง ต้องสังเกตว่าหากมีข้อมูลบางอย่างที่ผู้ให้ข้อมูลไม่สะดวกใจที่จะตอบ ผู้วิจัยต้องพยายามเลี่ยงไปตามประเด็นอื่นแทน ทั้งนี้ผู้วิจัยยึดหลักการสร้างบรรยากาศที่ดีในการสนทนาเป็นสำคัญ

ปัญหาในการสัมภาษณ์ ที่ผู้วิจัยพบ คือ การสัมภาษณ์ครูในโรงเรียน ในประเด็นด้านความสัมพันธ์ของครูในโรงเรียนซึ่งจะต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ ในระยะแรกที่ลงสนามผู้วิจัยจึงพยายามไม่ถามเรื่องความสัมพันธ์ของครูในโรงเรียน แต่จะให้ครูเป็นผู้เริ่มต้นเล่าเอง และผู้วิจัยจะซักถามต่อโดยผู้วิจัยต้องพยายามใช้คำถามให้เป็นกลางที่สุด และทำให้ผู้ให้ข้อมูลมีความมั่นใจสูงสุดว่าผู้วิจัยจะไม่ทำให้ข้อมูลแพร่กระจายไปถึงบุคคลที่สาม และทำให้ผู้ให้ข้อมูลเสียหาย การสัมภาษณ์ข้อมูลบางอย่างต้องคำนึงถึงเพศของผู้ให้ข้อมูลเป็นสำคัญ เช่น ด้านความสัมพันธ์ของครูในโรงเรียน ผู้วิจัยต้องระมัดระวังเกี่ยวกับการถามข้อมูล ด้านความสัมพันธ์ของครูในโรงเรียนกับครูผู้ชายมากกว่าครูผู้หญิง เพราะครูผู้ชายจะเก็บความรู้สึกได้มากกว่า ครูผู้หญิงจะให้ข้อมูลได้ชัดเจนกว่า ส่วนข้อมูลในด้านการบริหารนั้นครูผู้ชายจะให้ข้อมูลได้ละเอียดชัดเจนมากกว่าครูผู้หญิง

สำหรับปัญหาในการสัมภาษณ์เด็กนักเรียนผู้วิจัยพบว่า นักเรียนจะเรียงความคิดและตอบคำถามได้ช้ากว่า และมีความขี้อายที่จะพูดคุยกับครู ซึ่งผู้วิจัยต้องสัมภาษณ์ซ้ำหลาย ๆ ครั้ง อาศัยการพูดคุยแบบเป็นกันเองจนนักเรียนคุ้นเคย แต่นักเรียนก็ยังอายอยู่แต่ก็ดีขึ้นกว่าช่วงแรก ๆ นอกจากนี้เด็กที่มีปัญหาส่วนใหญ่มักจะเป็นเด็กเกียปซึม และเด็กที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ เป็นเด็กเรียนชั้นนั้น จะเป็นเด็กที่ไม่ค่อยพูดคุย ตามคำตอบ ผู้วิจัยจะสัมภาษณ์โดยให้นักเรียนที่เป็นเพื่อนสนิทเป็นสามช่วยสัมภาษณ์พูดคุยแทนเป็นบางครั้ง ซึ่งจะทำให้เด็กกล้าพูดมากขึ้น

ในการสัมภาษณ์ชาวบ้าน ผู้วิจัยต้องระมัดระวังโดยพูดด้วยภาษาที่สุภาพและน้ำเสียงนุ่มนวลชัดเจน และจริงใจ เน้นการใช้ภาษาถิ่นเป็นหลัก สำหรับภาษาเขมรที่ผู้วิจัยไม่สันทัดแต่ก็ให้ชาวบ้านพูดภาษาเขมร ในระหว่างการสัมภาษณ์ แล้วผู้วิจัยจะให้เด็กนักเรียนซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นลูกหรือหลานผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้ช่วยแปล ช่วงที่อยู่ในชุมชนผู้วิจัยจะแต่งกายที่เรียบง่าย วางท่าทางที่เป็นธรรมชาติไม่ให้ขัดกับความรู้สึกของชาวบ้าน ผู้วิจัยต้องระมัดระวังเรื่องการสัมภาษณ์เรื่องที่ไวต่อความรู้สึก เช่น หนี้สิน รายได้ ทัศนคติที่มีต่อเพื่อนบ้าน ทัศนคติที่มีต่อโรงเรียนโดยเฉพาะต่อครูและครูใหญ่ และความสัมพันธ์ในครอบครัว ซึ่งเรื่องเหล่านี้บางครั้งผู้วิจัยใช้เทคนิคการสัมภาษณ์ โดยใช้บุคคลที่สาม (สุภาวงศ์ จันทวานิชและคณะ, 2531) ซึ่งเป็นบุคคลที่ผู้ให้ข้อมูลมีความไว้วางใจและสามารถสื่อสารระหว่างผู้วิจัย

และผู้ให้ข้อมูลได้ ซึ่งทำให้ผู้ตอบมีความรู้สึกอึดอัดน้อยลงและสามารถให้ข้อมูลได้มากขึ้น ซึ่งบุคคลที่สามส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับผู้ให้ข้อมูล สามารถที่จะกระตุ้นให้ผู้ให้ข้อมูลบอกเล่าข้อมูลได้ละเอียดขึ้น

ในระหว่างการเก็บข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยต้องเลือกเวลาการสัมภาษณ์ให้เหมาะสม เพราะชาวบ้านจะมีการกิจที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะในช่วงทำนาหรือเกี่ยวข้าว ผู้วิจัยเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์ได้ในเวลาตอนเย็น ๆ หลังจากชาวบ้านกลับจากทำงานและพักผ่อนแล้วสักพักหนึ่ง ผู้วิจัยจึงจะเข้าไปสัมภาษณ์

3. การวิเคราะห์เอกสาร (Documentary analysis) ผู้วิจัยศึกษาเอกสาร และใช้ข้อมูลเอกสารประกอบการศึกษา ดังนี้

3.1 เป็นแนวทางในการศึกษา ผู้วิจัยศึกษาเอกสาร ข้อมูล แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างกรอบแนวทางในการศึกษา

3.2 เป็นการค้นหากลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยศึกษาคุณสมบัติข้อมูลการศึกษาด้าน คุณภาพของนักเรียนระดับจังหวัด ข้อมูลรายได้เฉลี่ยของหมู่บ้าน การศึกษาต่อ การเข้าชั้นและออกกลางคันของนักเรียนเพื่อเลือกโรงเรียน และข้อมูลผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน เพื่อแยกนักเรียนกลุ่มที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงและต่ำ

3.3 เป็นการประกอบผลการวิจัย ผู้วิจัยศึกษา ทั้งเอกสารของโรงเรียน เช่น บันทึกประจำวัน บันทึกการประชุม บันทึกการนิเทศ สมุดบันทึกเหตุการณ์ประจำวัน รายงานสถิติของนักเรียน ฯลฯ เพื่อศึกษาการบริหาร การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน ข้อมูลนักเรียนเช่น ข้อมูลด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน สมุดประจำตัว แบบฝึกหัด แฟ้มสะสมงาน ฯลฯ เพื่อศึกษาคุณภาพของนักเรียน และการเรียนการสอนในโรงเรียน เอกสารการรายงานประจำหมู่บ้าน ภาวะโภชนาการของเด็ก ข้อมูลชุมชน เช่น ข้อมูลสำรวจความจำเป็นพื้นฐาน(จปฐ.) ข้อมูลสำรวจสวัสดิการสังคมครัวเรือน ข้อมูล กชช.2 ค. อนามัยแม่และเด็ก เพื่อประกอบผลการวิจัย การศึกษา เศรษฐกิจ สังคม สุขภาพและอนามัยของคนในชุมชน

เครื่องมือที่ใช้ช่วยบันทึกข้อมูล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยถือได้ว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดในการวิจัย แต่เพื่อให้ข้อมูลมีความแม่นยำยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงใช้เครื่องมือช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลายวิธีการ เช่น แบบสำรวจชุมชน และ แบบสำรวจชีวิตความเป็นอยู่ในบ้าน ซึ่งผู้วิจัยได้ดัดแปลงมาจากแบบสำรวจชุมชน และ แบบสำรวจชีวิตความเป็นอยู่ในบ้านของ ระพีพรรณ คล้ายแดง (2534) ดัดแปลงมาจากแบบสำรวจชุมชนของโครงการวิจัย การอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีไทย แบบสอบถามเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในบ้านและค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยดัดแปลงข้อคำถามมาจากข้อคำถามค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ของ สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2541) (ดูภาคผนวก) นอกจากนี้ผู้วิจัยต้องเตรียมอุปกรณ์ภาคสนาม เช่น เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป และกระดาษการ์ดขนาด 5 / 8 นิ้ว สมุดบันทึก

ในส่วนของอุปกรณ์ในการช่วยเก็บข้อมูล ผู้วิจัยจะใช้ด้วยความระมัดระวัง ในการเข้าสนามระยะแรก ๆ ผู้วิจัยจะไม่นำกล้องถ่ายรูป เทปบันทึกเสียง หรือสมุดบันทึกติดตัวไป แต่จะมีเพียงกระดาษพับใส่กระดาษ 1-2 แผ่น กับปากกาเมื่อจดคำสำคัญไว้เตือนความจำ เมื่อกลับมาบันทึกรายละเอียด (Full field note) อีกครั้งเมื่อกลับมาถึงที่พัก แต่เมื่อผู้ให้ข้อมูลมีความคุ้นเคยและไว้วางใจผู้วิจัยมากขึ้น ผู้วิจัยจึงขออนุญาตฉบับที่กและอัดเทปทุกครั้งเมื่อมีการสัมภาษณ์ และขออนุญาตถ่ายรูปกิจกรรมของโรงเรียน พฤติกรรมของเด็ก หรือกิจกรรมของชุมชน เพื่อนำภาพมาเตือนความจำและประกอบกาวิเคราะห์ข้อมูล

การจัดกระทำข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล มาทำการลดทอนข้อมูล ตรวจสอบข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งทั้งสามกระบวนการจะกระทำไปพร้อมๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูล และขั้นตอนสุดท้ายนำข้อมูลที่ได้ออกจากการวิเคราะห์มานำเสนอเขียนเป็นรายงานการวิจัย

1. การลดทอนข้อมูล (Data Reduction) หลังจากผู้วิจัยเสร็จสิ้นการบันทึกข้อมูลสนาม (Full Field note) ในแต่ละวัน มาอ่านทบทวน ลงรหัส และลงความคิดเห็นเบื้องต้น แต่การอ่านบันทึกสนามต้องอ่านหลายๆ ครั้ง ซึ่งอาจจะมีการเปลี่ยนรหัส และเปลี่ยนความคิดเห็นไปจากเดิม หลังจากนั้นผู้วิจัยจะเลือกจุดที่น่าสนใจ และเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา นำมาเขียนลงการ์ด และลงหัวข้อเรื่อง (Categories) เช่น ความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชน ความรับผิดชอบของครู ความดีความชอบ ปัญหาด้านภาษา การสอนโดยกระบวนการ การใช้สื่อ การวัดและประเมิน ฯลฯ นอกจากการเขียนข้อมูลที่น่าสนใจแล้ว ผู้วิจัยได้เพิ่มเติมข้อคิดเห็นหรือประเด็นวิเคราะห์ในเรื่องนั้นๆ ลงในหมายเหตุที่อยู่ส่วนล่างของการ์ด จากนั้นผู้วิจัยได้แยกหมวดหมู่ (Files) เพื่อจ่ายต่อการสืบค้น และเป็นการตรวจสอบความเพียงพอและความตรงของข้อมูล

2. การตรวจสอบข้อมูล ในช่วงที่อยู่ในสนาม นอกจากการทำการศึกษาข้อมูลที่ต้องการแล้ว ผู้วิจัย ได้ใช้ช่วงเวลาที่อยู่ในสนามตรวจสอบความครบถ้วนและความเป็นจริงของข้อมูล (Valid and Reliable) พร้อมกับความแม่นยำและน่าเชื่อถือของข้อมูลการตรวจสอบเพื่อให้ได้ข้อมูลโดยวิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) โดยการตรวจสอบด้านข้อมูล (data triangulation) คือ การตรวจสอบข้อมูลจาก แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) โดยการซักถาม และการสังเกตพฤติกรรม และปฏิสัมพันธ์ของคนในกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.1 แหล่งเวลา ผู้วิจัยสังเกตและสัมภาษณ์เรื่องเดียวกันแต่เวลาต่างกัน เช่น สัมภาษณ์ครูใหญ่ เกี่ยวกับการจุดมุ่งหมายด้านการเรียนการสอนที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับนักเรียนโรงเรียนบ้านดงทาว ในช่วงระยะเวลาต่างกัน ซึ่งครูใหญ่ยืนยันว่ามีจุดมุ่งหวังเพียงต้องการให้เด็กมีความสามารถในการอ่านออกเขียนได้เท่านั้น

“เป้าหมายก็แค่อ่านออกเขียนได้พอ อยากให้เด็กอ่านออกเขียนได้ ไร่เรื่องที่จะให้เด็กคิดเป็นแก้ปัญหา เป็นคงไม่ได้หรอก เพราะเด็กเราไม่พร้อม อยากให้เด็กอ่านคล่องเขียนคล่องทุกคน ตอนนี้น่าจะอ่านพอๆ ไถ่ๆ ประเภทอ่านคล่องเล่มมีน้อย”

(6 พ.ย.41)

“อ่านได้ เขียนได้ เลขคัตเล็ก โอ ! พอ”....“ขอให้มันอ่านออกเขียนได้ก่อน ค่อยๆ สร้างก่อน แบบ หลักสูตรเล่มมันยาก คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น เด็กมันยังขาดความรับผิดชอบแต่ตอนนี้ไม่สามารถสร้างให้เป็นบุคคลเลอเลิศได้ ให้มันเป็นเขียนเป็นก็พอ ให้มันอ่านได้เขียนได้ ต่อๆ ไปก็จะได้ รุ่นแรกแค่นี้ รุ่นต่อไปก็จะได้ พอมันอ่านเป็นเขียนเป็นมันก็จะเริ่มรับรู้ รุ่นต่อมากก็จะไปอีก ค่อยสร้างทีละรุ่น”

(10 ก.พ.42)

2.2 แหล่งสถานที่ ผู้วิจัยใช้การสังเกตและสัมภาษณ์ในเรื่องเดียวกันแต่ต่างสถานที่ เช่น ครูได้แสดงความรู้สึกที่มีต่อชาวบ้านในทางลบว่าชอบของฟรี เป็นผู้รับมากกว่า

ครูวิช : บ้านดงหวาดอยู่อย่างเดียวคือต้องมีผู้เอามาให้ ลองบอกว่าพุงนี้จะมีของมาแจก มีดฟ้า
มัดดินมาหมดบ้าน

ครูวรรณนา : จริง ไม่ใช่เราดูถูก พูดความจริงจะเป็นลักษณะนี้

(สนามหน้าโรงเรียน / 8 ม.ค. 42)

“เวลาเขาแจกของก็มากันเต็ม หอบลูกหอบหลานมา ปีที่แล้วเขาแจกชุดใหม่ ใส่แล้วมันเปื้อนมันก็พากันถอดทิ้งไว้แถวนี้เต็ม”

(ระเบียงหน้าอาคาร / 16 พ.ย. 42)

“ดงหวาดนี่อย่างหนึ่ง ถ้าเอารถสิบล้อมมาแจกของละก็ชอบ แท้กันออกมาหมดบ้าน ก็ดูแต่เขาแจกเสื้อผ้าแค่ 40 ชุดยังแท้กันออกมาก่อนตั้งหนึ่งวัน”

(ใต้ถุนอาคารเรียน / 6 ม.ค. 42)

2.3 แหล่งบุคคล ใช้การสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ครู ผู้บริหาร ชาวบ้าน นักเรียนผู้วิจัยสัมภาษณ์เกี่ยวกับความรู้สึกที่มีต่อโรงเรียนปรากฏว่าบุคคลที่เกี่ยวข้องมีความรู้สึกที่โรงเรียนดีขึ้น และพอใจผลการปฏิบัติงานของครูใหญ่

“รู้สึกที่ดีกว่าแต่ก่อนเยอะเลย ตั้งแต่ครูใหญ่คนนี้มา”

(ชาวบ้าน / 9 พ.ย. 41)

“โรงเรียนนี้มีการเปลี่ยนแปลงมากตั้งแต่ครูใหญ่คนนี้ย้ายมา ก็ดูเป็นระบบขึ้น เป็นระบบที่สุดก็ได้แค่นี้แหละ”

(ครูพินิจ / 19 พ.ย. 41)

“ช่วงที่ครูใหญ่คนใหม่มานี้แหละชาวบ้านมาช่วยโรงเรียนดี สารพัด เขาชอบครูใหญ่มีอะไรก็มาสร้างมาสร้าง เปรียบเทียบกับครูใหญ่คนเก่าไม่มีอะไรเกิดขึ้นเลย มีอะไรแกก็จะพยายามดึงเข้ามาตลอด พัฒนาโรงเรียน...”

(ครูปรารภ / 28 ธ.ค. 41)

ชาวบ้านคนที่ 1 : คนทุกมือนี่ไต่กว่าคนเก่าดอก

ชาวบ้านคนที่ 2 : คนแต่ก่อนเห็นไม่ค่อยดียังบ้านโต ครูใหญ่ที่เห็นมาเห็นพัฒนา เอ็ดได้ทุกอย่าง เห็นเข้ามาสอน 2-3 ปีเห็นเอ็ดได้ทุกอย่างทุกแนว”

(ชาวบ้าน / 30 ธ.ค. 42)

การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (methodological triangulation) คือการใช้วิธีรวบรวมข้อมูลที่หลากหลายในการเก็บข้อมูลในเรื่องเดียวกัน เช่น การใช้วิธีการสังเกตควบคู่ไปกับการสัมภาษณ์ พร้อมกับการศึกษาเอกสารประกอบด้วย

การตรวจสอบจากการวิเคราะห์ข้อมูล คือ เมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยจะตรวจสอบจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญและผู้ที่เกี่ยวข้องว่า ผู้วิจัยตีความหมายถูกหรือไม่อย่างไร และเนื่องจากผู้วิจัยใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นเวลานาน จนสามารถตรวจสอบและเข้าใจประเด็นสำคัญได้อย่างถูกต้อง

3. การวิเคราะห์ข้อมูล ในการศึกษาคครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Research) ผู้วิจัยมีการวิเคราะห์ข้อมูลและตีความหมายข้อมูลอยู่ตลอดเวลา ซึ่งผู้วิจัยใช้แนวคิดเป็นกรอบกว้าง ๆ เพื่อให้มีระบบในการศึกษาปรากฏการณ์ และความสับสนในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้ทั้งแนวคิดเชิงทฤษฎีและไม่ใช้ทฤษฎีในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

3.1 วิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุป การใช้วิธีวิเคราะห์ข้อมูลสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Analytic Induction) โดยการตีความสร้างข้อสรุปจากข้อมูลภาคสนาม (Field note) ที่รวบรวมมาได้ เมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลมาในช่วงแรก ๆ และเริ่มวิเคราะห์ มองหาความหมาย ความคล้ายคลึง ความแตกต่าง อาจจะเป็นรูปแบบซึ่งเป็นข้อสมมุติฐานชั่วคราว ย่อย ๆ หลายสมมุติฐาน และจากนั้นจะเก็บข้อมูลทดสอบสมมุติฐานจนหาหลักฐานยืนยันได้ชัดเจน จากข้อสรุปย่อย ๆ ไปสู่ข้อสรุปใหญ่ไปเรื่อย ๆ (นิกา ชูโต, 2540) โดยใช้แนวคิดทฤษฎี ดังนี้

3.1.1 โดยใช้แนวคิดทฤษฎี มาเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ข้อมูล (สภาวะค์ จันทวานิช,

2539) คือ

(1) แนวคิดในการวิเคราะห์ชุมชน ผู้วิจัยถือว่าชุมชนบ้านดงทาวเป็นหน่วยรวมทางสังคมที่ผู้วิจัยกำลังศึกษาอยู่ จำเป็นต้องวิเคราะห์ภาพรวมปฏิสัมพันธ์ของระบบต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อความเข้าใจในตัวระบบเอง และความสัมพันธ์ระหว่างระบบย่อยในชุมชน

(2) การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม เน้นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่น ๆ ซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับการรวมกลุ่ม การจัดระเบียบทางสังคม และโครงสร้างทางสังคม โดยนำลักษณะและความสัมพันธ์ดังกล่าวมาใช้อธิบายพฤติกรรมของบุคคล โดยใช้บุคคลเป็นศูนย์กลาง เน้นความสัมพันธ์ระหว่างในโรงเรียน ครูกับนักเรียน ครูกับชาวบ้าน ชาวบ้านกับชาวบ้าน เด็กและผู้ปกครอง

(3) ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ถือว่าปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยทำการศึกษายู่ภายในระบบสังคม ระบบสังคมแต่ละระบบจะมีหน้าที่ของตนเอง หน้าที่ของสังคมแต่ละระบบจะทำให้สังคมอยู่ได้ ไม่ว่าจะเป็นระบบครอบครัว ระบบชุมชน ระบบโรงเรียน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงในแต่ละระบบจะมีผลกระทบต่อโครงสร้างทางสังคมทั้งหมด

3.1.2 การวิเคราะห์พฤติกรรม ผู้วิจัยใช้แนวคิดแบบใช้ทฤษฎีและไม่ใช้ทฤษฎี ดังนี้

(1) ใช้ทฤษฎีในการจำแนกชนิดของข้อมูลออกมาเป็น ความหมาย ความสัมพันธ์ และการมีส่วนร่วม ว่ามีรูปแบบอย่างไร เกิดขึ้นในสถานการณ์ใด และมีผลกระทบอย่างไร ซึ่งพิจารณาจากข้อมูลที่ได้จากการสังเกต สัมภาษณ์ และพิสูจน์หาข้อสรุป

(2) จำแนกข้อมูลแบบไม่ใช้ทฤษฎี คือการจำแนกวิเคราะห์ตามความเหมาะสมของข้อมูล อาจใช้สามัญสำนึกหรือประสบการณ์ของผู้วิจัยก็ได้

3.2 วิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) เป็นวิธีวิเคราะห์ที่ผู้วิจัยใช้สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากเอกสารของทางโรงเรียน นักเรียนและชุมชน เช่น สมุดจดหมายเหตุของโรงเรียน สมุดรายงานประจำตัวนักเรียน แฟ้มสะสมงานของครูและนักเรียน สมุดสุขภาพ ข้อมูลจากการสำรวจความจำเป็นพื้นฐานของระดับหมู่บ้าน ข้อมูลอนามัยแม่และเด็ก เป็นต้น โดยวิเคราะห์เกี่ยวกับสภาพทั่วไปของชุมชน กระบวนการบริหารงานในโรงเรียน สุขภาพและอนามัยของเด็กและคนในชุมชน ฯลฯ

การนำเสนอข้อมูล

ในการศึกษาคั้งนี้ ผู้วิจัยพยายามสร้างมโนทัศน์ของสภาพการณ์ธรรมชาติ จากข้อมูลที่ได้มา เป็นการสร้างภาพรวมจากเหตุการณ์ย่อยๆ ทั้งหลายที่เกิดจากเหตุการณ์ที่พบ ซึ่งเป็นลักษณะของการอุปนัย (Inductive Approach) จากนั้นเขียนรายงานการวิจัยแบบพรรณนา (description) และพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical description) โดยผู้วิจัยได้วิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้ คือ

1. ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับการศึกษากับชุมชน ซึ่งเน้นการศึกษาวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ในชุมชน ทั้งในด้านทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ ที่แสดงออกทางพฤติกรรมของคนในชุมชน อันส่งผลต่อความยากจนของชาวบ้าน

2. ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิเคราะห์เสนอเกี่ยวกับคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา โดยการวิเคราะห์ประสิทธิภาพของกระบวนการดำเนินงานในโรงเรียน ในเรื่อง ความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชน ครูใหญ่ และการบริหารโรงเรียน ครูและการเรียนการสอน เด็กและครอบครัวโดยทำการศึกษาวิเคราะห์เป็นรายกรณี โดยเลือกศึกษานักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำและสูงในของนักเรียน 3 ระดับชั้น และกลุ่มเด็กที่ด้อยโอกาส และคุณภาพของนักเรียนทั้งผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย